

АСАБЛІВАСЦЬ РЭАЛІЗАЦЫІ НЕКАТЭГАРЫЧНАСЦІ ВЫКАЗВАННЯ Ў НАВУКОВЫМ ДЫСКУРСЕ

Уводзіны. Навуковы тэкст выступае як складаны моўны знак, які набывае значэнне толькі пры захаванні патрабаванняў да складу ўдзельнікаў навуковых зносін, да месца і часу зносін, ролевых размеркаваннях, прадугледжаных той ці іншай формай навуковых зносін. Пры гэтым вырашальную ролю таксама адыгрываюць стан навуковых ведаў у грамадстве на момант актуалізацыі тэксту, і роля, якая адводзіцца навуцы на гэтым гісторыка-культурным этапе развіцця грамадства. Для абазначэння навуковага тэксту ў такім яго разуменні ў навуковы ўжытак уведзены тэрмін «навуковы дыкурс» [1, с. 5].

Такім чынам, навуковы дыкурс ёсць навуковы тэкст, змястоўныя, функцыянальныя і фармальныя параметры якога разглядаюцца як вытворныя ад сацыякультурных, гісторыка-культурных, сітуацыйна-ролевых і кагнітыўных фактараў. Улічваючы гэтыя параметры, пад навуковым дыкурсам варта таксама разумець сам працэс навуковых зносін, паслядоўнасць камунікатыўных падзей пэўнай уласцівасці. Прымаючы ў разлік сфармуляваныя вышэй палажэнні, пад навуковым дыкурсам разумеюць у тым ліку ўсю сукупнасць навуковых тэкстаў, якія адказваюць патрабаванням навуковага дыкурсу пэўнага гістарычнага этапу. У эпістэмічным плане кожны навуковы тэкст у той ці іншай меры абавязкова грунтуецца на навуковай карціне свету аўтара і адрасата, і ў гэтым сэнсе ён таксама можа называцца навуковым дыкурсам [1, с. 6].

Навукова-даследчая дзейнасць вымагае пастаяннай і настойлівай разумовай працы, уменняў інтэрпрэтаваць існуючыя канцэпцыі і тэорыі, творчага асэнсавання аналізуемага матэрыялу, імкнення даследчыка да самаўдасканалення. Аўтары навуковых тэкстаў усведамляюць, што эмпірычнае пацверджанне тэзіса мае імавернасны характар. Разуменне гэтага ў некаторых выпадках выяўляецца эксцылітна — у адпаведным лексічным напаўненні аргументатыўных структур: «*Такім чынам, на аснове даных, атрыманых у ходзе даследавання, была пацверджана верагоднасць наступных палажэнняў...*» [2, с. 3]. Навуковая мова з'яўляецца важным і спецыфічным камунікатыўным феноменам, таму што моўная якасць навуковай прадукцыі істотна ўплывае на яе тэарэтычную і практычную значнасць і каштоўнасць. Аднак аналіз сучаснага ўзроўню навуковай моўнай культуры высвятляе мноства асаблівасцей, адна з з'яўляецца катэгарычнасць або некатэгарычнасць выказвання ў навуковым дыкурсе.

Асноўная частка. Катэгорыя катэгарычнасці або некатэгарычнасці выказвання, з'яўляючыся часткай парадэгмы камунікатыўных адносін (якая ўяўляе сабой пэўны набор нормаў і правілаў, прынятых у тым ці іншым соцыуме), суадносіцца з паняццямі «негатыўная» (індывидуальная) асоба і «пазітыўная» (грамадская) асоба. У асноўным значэнні «катэгарычны» можна вызначыць, як «дакладны», «адназначны». З прагматычнага пункту гледжання ў мовазнаўстве «катэгарычнасць» азначае «дагматычнасць», празмерную ўпэўненасць ва ўласных ведах. Катэгарычнасць выказвання можа функцыянаваць у сферы навуковай думкі, калі гаворка ідзе пра паняцці аксіяматычнага характару, універсальныя ісціны, дакладнасць якіх агульнапрынятыя, або калі наяўнасць пэўнай дакладнай інфармацыі дазваляе суб'ектам ўпэўнена адстойваць свае пазіцыі. Залішня катэгарычнасць выказвання часцей за ўсё можа выступаць як катэгорыя, якая супярэчыць лагічнаму мысленню. Катэгарычнасць выказвання паказвае, што той, хто гаворыць, лічыць сваё меркаванне найбольш дакладным, ігнаруе меркаванне суразмоўцы. Той, хто гаворыць, кіруецца прынцыпам: «*Безумоўна, гэта так, інакш быць не можа!*» [3, с. 984].

Такім чынам, катэгарычнасць у выражэнні меркавання у нейкім сэнсе разглядаецца як непавага да пазіцыі і інтарэсаў суразмоўцы.

Некатэгарычнасць выказвання з'яўляецца адметнай асаблівасцю навуковага дыкурсу. «Некатэгарычны» азначае «недакладны», «нявызначаны», «неадназначны». Некатэгарычнасць выказвання можа мець на ўвазе неабсалютную дакладнасць фактаў, якія абмяркоўваюцца, няпоўнае валоданне інфармацыяй, у сувязі з чым суб'ект, які размаўляе, адчувае некаторую няўпэўненасць (хезітацыю). Пад «некатэгарычнасцю» маецца на ўвазе «асцярожнасць», «прадбачлівасць», «клопат аб інтарэсах суразмоўцы», «імкненне да згоды». За некатэгарычнасцю выказвання можа хавацца прабачэнне суб'екта за магчымы непрыемны эфект ад сваіх слоў, да якіх яго прымушаюць абставіны. З іншага боку, прычынай некатэгарычнасці можа быць імкненне суб'екта пазбегнуць залішняй прамалінейнасці, настойлівасці. Прымяненне некатэгарычных выразаў садзейнічае ўсталяванню кантакту з суразмоўцам [4, с. 57].

Так, напрыклад, Т. В. Ларына звязвае паняцце «некатэгарычны» з суб'ектыўнасцю пры выражэнні меркавання. Некатэгарычнасць, па меркаванню Т. В. Ларынай, змяшчае ў сабе такія аспекты, як дыстанцый-

наסף (строгае захаванне дыстанцыі), неімпазітыўнаסף (звядзенне камунікатыўнага ўздзеяння да мінімуму), кааператыўнаסף (ярка выяўленая арыентаванасць на партнёра па камунікацыі) [5, с. 260].

Даследчык, які знаёмы з гісторыяй навукі, ведае, што ў яе межах не існуе памылковых або нязменна сапраўдных звестак. Атрыманая інфармацыя заўсёды інтэрпрэтуецца праз навуковую карціну свету, якая падвяргаецца змяненням. Паступова назапашваецца мноства дадзеных, якія ўступаюць у супярэчлівасць з агульнапрынятымі і агульнапрызнанымі ідэямі, і час ад часу ў карціне свету адбываецца зрух, які дазваляе па-новаму зірнуць на ўжо вядомага звесткі. У выніку можа адбыцца, што тэорыя, якая лічылася вытлумачальнай, становіцца толькі часткай агульнага механізму, і апісвае толькі адносна невялікі фрагмент рэальнасці. Акрамя таго, прынцып фальсіфікацыі, згаданы раней, называе навуковымі толькі тыя звесткі, якія могуць быць аправержанымі. Заўсёды існуе імавернасць, што даследчык сабраў няпоўны матэрыял або зрабіў паспешныя высновы, і тады ў выніку выявіцца даныя, якія пакажуць, што вынік яго працы недасканалы. Кажучы інакш, любы аўтар павінен заўсёды разумець тое, што яго меркаванне можа з'яўляцца памылковым. Таму даследчыкі звычайна пазбягаюць рэзкіх катэгарычных меркаванняў, якія з'яўляюцца прэтэндэнтамі на безумоўную дакладнасць. Выказванні становяцца асцярожнымі і абдуманымі: навуковы выклад заўсёды пацвярджаецца фактамі, каб вызначыць сапраўднаסף вывадаў. Падобны падыход з'яўляецца асабліва важным, калі мы звяртаемся да метаду індукцыі, якая стварае рызыку неабгрунтаваных вынікаў.

У якасці прыкладаў некатэгарычных фармулёвак могуць выступіць такія традыцыйныя у навуковым дыскурсе выказванні, якія «назапашаны фактычны матэрыял, дазваляе сцвярджаць, што», «у прыватнасці выклікае сумненні выснова аб тым, што», або «зыходзячы з вышэйсказанага, уяўляецца магчымым меркаваць, што». Гэтыя выразы зніжаюць катэгарычнаסף вызначэнні і робяць узмацненне «мер камунікатыўнай засяярогі». У дадзеным выпадку гаворка ідзе аб камунікатыўным узаемадзеянні двух суб'ектаў, і ў такім «інтэрактыўным» рэжыме зносін можа апынуцца недастаткова тых сродкаў зніжэння катэгарычнаסף, якія выкарыстоўваюцца пры абмене інфармацыяй, таму прыцягваюцца дадатковыя спосабы папярэджання магчымага камунікатыўнага канфлікту. Звяртанне да рэальнасці распазнаецца з дапамогай далучэння ў дыскурсе клішаваных выразў: «Як паказвае практыка рэальнага быцця»; «Натуральным чынам... адчувае на сабе кожны»; «Сёння ўсё больш выразна праяўляецца новая тэндэнцыя ў...»; «Сёння актуалізаваўся зварот да...»; «У сучасных умовах... відавочным становіцца...». Па гэтай жа прычыне навуковыя тэксты звычайна з'яўляюцца безацэннымі, гэта значыць не змяшчаюць відавочна выражаных адносінаў аўтара да таго, аб чым ён гаворыць. А іменна агляд працы можа патрабаваць, каб даследчык ахарактарызаваў выніковасць або карыснаסף чужых намаганняў; аднак прама хваліць ці абвяргаць іх не прынята, таму адабрэнне або крытыка выяўляюцца апасродкавана: «уяўляецца, што разглядаемае даследаванне можа быць дапоўнена» [6, с. 142].

Выбар моўных сродкаў у гэтым выпадку вызначаецца не імкненнем адлюстраваць адпаведныя сувязі і адносіны элементаў экстралінгвістычнай рэальнасці, а намерам выконваць маўленчы этыкет і тым самым умацаваць поспех камунікацыі. Відавочна, што некатэгарычная манера выказвання ў навуковых тэкстах — неабходная ўмова рэалізацыі «пастулату спосабу выражэння» [7, с. 9].

Заклучэнне. Улічваючы вышэйсказанае, можам канстатаваць, што выяўленне навуковай пазіцыі суадносіцца не з аб'ектыўным светам, а з суб'ектыўнымі ўяўленнямі пра яго. Таксама варта адзначыць, што ў сферу дзеяння катэгорыі некатэгарычнаסף трапляюць толькі выказванні, якія інтэрпрэтуюць меркаванне аўтара. Выказванні, да якіх прымяняецца кваліфікацыя некатэгарычных, абмяжоўваюць асаблівымі крытэрыямі. Гэта выразы, якія выказваюць меркаванне, а не веды; выказваюць меркаванне суб'екта прамовы, а не іншай асобы; адлюстроўваюць металінгвістычную дзейнасць суб'екта маўлення, вынікам якой з'яўляецца вар'іраванне (у бок зніжэння катэгарычнаסף) прадстаўлення прапазіцыі выказвання пры яе ўласна семантычнай тоеснаסף. Можам зрабіць выснову, што значэнне некатэгарычнаסף не мае прамога дачынення да рэальнага або магчымага свету, прадстаўленага ў выказванні. Некатэгарычнаסף адлюстроўвае толькі прагматычную ўстаноўку, тактыку маўленчых паводзін таго, хто гаворыць.

Спіс цытуемых крыніц

1. Гусаренко, С. В. Стилистика русского научного дискурса : учеб. пособие (практикум) / С. В. Гусаренко, М. К. Гусаренко. — Ставрополь : Изд-во СКФУ, 2016. — 140 с.
2. Мельнікава, З. П. Культура літаратуразнаўчага даследавання : вучэб.-метада. дапаможнік / З. П. Мельнікава. — Брэст : БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2013. — 94 с.
3. Гуціна, Г. И. Категория категоричности/некатегоричности высказывания в системе норм речевой коммуникации (на материале русских и английских диалогов) / Г. И. Гуціна // Вестн. Башкир. ун-та. — 2008. — Т. 13. — С. 982—985.
4. Сонич, Т. П. Языковое выражение некатегоричности в свете коммуникативно-прагматической грамматики / Т. П. Сонич // Прагматика и структура текста. — М., 1983. — Вып. 209. — С. 57—70.
5. Ларина, Т. В. Английский стиль фатической коммуникации / Т. В. Ларина // Жанры речи : сб. науч. ст. — Саратов : Изд-во ГОС УНЦ «Колледж», 2005. — Вып. 4 : Жанр и концепт. — С. 251—261.
6. Головки, Н. В. Стилистика русского научного дискурса : учеб. пособие / Н. В. Головки. — М. : ФЛИНТА, 2020. — 142 с.
7. Миланчук, Н. С. Лингвопрагматическая категория некатегоричности высказывания в научном стиле современного русского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. С. Миланчук. — Владивосток, 2005. — 214 л.